

DZIMTAS VĒSTURES ZINĀŠANU SAISTĪBA AR IDENTITĀTES STILU UN DZĪVESSPĒKU 16–19 GADUS VECIEM PUSAUDŽIEM

Sandra Siliniece, Anika Miltuze¹

Anotācija

Pētījuma mērķis bija noskaidrot dzimtas vēstures zināšanu saistību ar identitātes stilu un dzīvesspēku 16–19 gadus veciem pusaudžiem. Pētījumā piedalījās 16–19 gadus veci ($M = 17,62$; $SD = 1,23$) 110 pusaudži (75% sievietes, 25% vīrieši). Pētījumā tika izmantotas “Vai Tu zini” aptauja (*Do You know*, Duke, Lazarus, & Fivush, 2008), Identitātes stilu aptauja (*Identity Style Inventory*, Berzonsky, 1992) un Dzīvesspēka aptauja pieaugušajiem (*Resilience Scale for Adults*, Friborg et al., 2003). Pētījumā tika konstatēts, ka pastāv pozitīvas saistības starp zināšanām par dzimtas vēsturi un informatīvo un normatīvo identitātes stilu un dzīvesspēku; kā arī negatīva saistība ar difūzo identitātes stilu. Zināšanas par dzimtas vēsturi prognozēja identitātes stilu un dzīvesspēku, izņemot sociālo resursu faktora rādītājus. Attiecības ar māti prognozēja sevis uztveres, ģimenes saskaņas un sociālo resursu faktoru. Dzīvesspēka iekšējo resursu faktori uzrādīja daļēju mediatora efektu starp zināšanām par dzimtas vēsturi un informatīvo identitātes stilu.

Atslēgvārdi: dzimtas vēsture, identitāte, dzīvesspēks, pusaudži.

¹ Corresponding author: Anika Miltuze, University of Latvia, Imantas 7. līnija 1, Rīga, LV-1083, Latvia. Email: anika.miltuze@lu.lv

RELATIONSHIP BETWEEN FAMILY HISTORY KNOWLEDGE, IDENTITY STYLE AND RESILIENCE OF 16-19 YEAR OLD ADOLESCENTS

Sandra Siliniece, Anika Miltuze

Abstract

The aim of the present study was to examine the relationships between family history knowledge, identity style and resilience of 16–19 year old adolescents. Participating in the study were 110 adolescents (75% female, 25% male), ages 16–19 year ($M = 17,62$; $SD = 1,23$). They completed the Do You Know scale (Duke, Lazarus & Fivush, 2008), the Identity Style Inventory (Berzonsky, 1992) and the Resilience Scale for Adults (Friborg et al., 2005). The results showed positive associations between knowledge of family history and informational, normative identity style and resilience; and negative association with diffuse identity style. Knowledge of family history predicted identity style and resilience, with the exception of the social resource factor ratings. Relationships with mother predicted the resilience factors of self-perception, family cohesion and social resources. The internal resource factor of resilience provided partial mediation between knowledge of family history and informative identity style.

Keywords: family history, identity style, resilience, adolescents

Līdz ar iespējām, ko paver digitālais laikmets, cilvēku interese par dzimtas vēstures pētniecību pieaug. Šobrīd ikvienam interesentam ir brīvpieejas piekļuve arhīva materiāliem, dažādām ģeoloģijas datubāzēm, periodikām. Dzimtas koka veidošanas programmas, kas pieejamas arī latviešu valodā, tīmeklī ļauj atrast līdz šim nezināmus radniekus, aplūkot to fotogrāfijas un apvienot dzimtas koka dažādus zarus un atzarus, tādējādi paplašinot un papildinot savas zināšanas par dzimtu un notikumiem.

Jēdziens “dzimta” nozīmē asinsradniecīgu indivīdu kopu, kas ietver vismaz trīs paaudzes (bērni, vecāki un vecvecāki). Zināšanas par dzimtas vēsturi ir vairāk nekā ciltsrakstu diagrammas, dzimšanas un miršanas datumi. Kā uzskata Djūks (Duke), nevis zināmā saturs ir izšķirošais faktors, bet gan process, kurā šīs lietas kļūva zināmas (Duke, 2013).

Visbiežāk vēlme izzināt savus senčus un dzimtas vēsturi nav saistīta ar kādu vienu noteiktu apstākli, bet gan ir apstākļu kopums, kas mudina atklāt vairāk

par savām saknēm (Ludvigsen & Parnham, 2004, 56). Spēcīgs motīvs iedziļināties ģeneoloģijā ir tas, ka indivīda atklājumi par priekštečiem ir daļa no viņa paša identitātes meklējumiem – uzzināt, pilnveidot un saprast, kas viņš ir (Nicolson, 2018). Dzimtas vēstures izziņāšana sniedz izpratni par dzimtas funkcionēšanas modeļiem, kas ietver resursu aspektu, kā arī grūtību un krīžu pārvarēšanas stratēģijas (Walsh, 2003). Piederību ģimenei psiholoģiski nevar atcelt. Tas nozīmē, ka individuālā identitāte vienmēr nozīmē būt daļai no ģimenes, pat ja indivīdi izvēlas no tās norobežoties (Scabini & Manzi, 2011).

Ģimenes identitātes izjūta un ģimenes dzīvesspēks no paaudzes paaudzē tiek nodoti caur stāstiem, rituāliem, attiecību un uzvedības modeļiem. Ģimene kā sistēma parāda sava veida paaudžu nepārtrauktību, kur funkcionālie un disfunkcionālie modeļi mēdz atkārtoties no paaudzes paaudzē (Scabini & Manzi, 2011). Dzīves gaitā, reflektējot par sevi, pašstāsts nepārtraukti tiek pārskatīts, jo indivīds meklē atbildes uz jautājumiem, vērtē, interpretē un spriež. Šajā procesā var tikt integrētas zināšanas un izpratne par notikumiem dzimtā, tādējādi veicinot apziņāto vai neapziņāto pašidentitātes izjūtu (Nicolson, 2018) un nostiprinot pārliecību par savām spējām pārvarēt dažādas dzīves grūtības (Walsh, 2003).

Stāstot dzimtas stāstus, bērniem tiek nodots, kas ir viņu saknes, kur tie iekļaujas visas dzimtas vēsturiskajā ainavā, kādas ir vērtības, ko dzimta praktizē gadu gaitā, kā dzimta ir tikusi galā ar izaicinājumiem paaudžu garumā utt. Tas palīdz bērniem attīstīt spēcīgu starppaaudžu piederības izjūtu un vairo izpratni par dzimtas dzīvesspēku. Noenkurojot sevi dzimtas vēsturē, tiek attīsta piederības un drošības izjūta, kas pozitīvi var ietekmēt pašapziņu un paškompetenci (Fivush et al., 2008). Savukārt personīgās kompetences izjūta palielina iespēju veiksmīgāk pārvarēt dažādas gūtības, pozitīvā veidā integrēt dzīves gūtās macības un izmantot resursus personīgās labklājības uzturēšanai (Southwick et al., 2014).

Dzimtas stāsti

Cilvēki visās kultūrās veido savu identitāti kaut kādā stāstījuma formā jeb naratīvos (Maurya, 2016). Indivīds pirmo stāstījuma struktūru un stāstu dzird savā ģimenē (Merrill et al., 2015). Dzimtas stāstu stāstīšana ir starppaaudžu komunikācija, kad vecāki vai dzimtas locekļi pastāsta saviem bērniem par savu pieredzi (Merrill & Fivush, 2016). Šādā veidā tiek veidota saikne starp individuālajām un kolektīvajām atmiņām, ļaujot jaunākajai paaudzei uzzināt par savas dzimtas vēsturi (Reese & Fivush, 2008). Dzimtas stāsti veido konkrētās dzimtas pasaules uzskatu. Jau agrā bērnībā, vēl pirms spējas runāt, bērni klausās ģimenes locekļu dzīvesstāstu atmiņās. Stāstu klausīšanās kļūst par pirmo personīgo piedzīvojumu pasaules izpratnei (Fivush et al., 2008). Šiem stāstiem ir būtiska nozīme, nododot zināšanas par apkārtējo sociālo pasauli un veidojot izpratni par to, kā vecāki,

vecvecāki ir piedzīvojuši šo pasauli (Merrill et al., 2015). Naratīvi pārsniedz vienkāršus hronoloģiskus pārskatus, tie iekļauj domas, emocijas, motivāciju, nodomus un vērtējumus, būtībā tie apraksta indivīda paša un citu drāmu (Bruner, 1990, kā minēts Fivush & Merrill, 2016). Gan neirozinātnes (Dudai & Edelson, 2016, kā minēts Fivush & Merrill, 2016), gan sociālās psiholoģijas pētījumi (Merck et al., 2016) parāda, kā atmiņas tiek veidotas un pārveidotas sociālajā mijiedarbībā. Izpratne par sevi jeb identitāte rodas sociālajā mijiedarbībā, un tā arī ietekmē sociālo mijiedarbību (Fivush & Merrill, 2016; McLean, 2008).

Dzimas stāsti sniedz kaut ko unikālu – stāstu, kas pieder tikai konkrētajai ģimenei (Lents, 2018). Tam, kādus stāstus vecāki izvēlas un stāsta saviem bērniem, var būt vairāki mērķi, piemēram, saiknes veidošana, vērtību vai dzīves mācību nodošana (Merrill & Fivush, 2016). Stāstot stāstus, vecāki apraksta divus uzvedības paraugus – gan personīgās veiksmes un to, kā gūt panākumus, gan arī personīgās neveiksmes, cerot, ka viņu bērni var mācīties no pagātnes kļūdām (Merrill & Fivush, 2016). Pieaugušajiem, kuru stāstu galvenais vēstījums ir, kā labas lietas radās no sliktām, tiek uzrādīts augstāks emocionālās labklājības līmenis, augstāks ģenerativitātes līmenis, pozitīvā veidā savienojoties ar nākamo paaudzi (McAdams, 2001).

Identitāte

Identitātes attīstība ir būtiska pārejā no pusaudža uz pieaugušā vecumu, tādēļ vēlīnais pusaudžu vecums ir īpaši svarīgs laiks identitātes veidošanas procesā (Eriksons, 1998), jo veselīgas identitātes attīstība ļauj vieglāk uzņemt pieaugušo lomas (Luyckx et al., 2008). Koncentrēšanās uz integrētu un saskaņotu sevi izjūtu jeb personisko nepārtrauktību, kas saglabājas laikā un kontekstā, ir vairāku identitātes attīstības teoriju centrālais fokuss (Haraldsson & McLean, 2021).

Saskaņā ar Berzonska (Berzonsky et al., 2013) sociāli kognitīvās identitātes veidošanās modeli atkarībā no tā, kā indivīds risina identitātes konfliktus, pieņem lēmumus vai cenšas no tiem izvairīties, tiek izšķirti trīs identitātes procesēšanas stili. Informatīvais identitātes stils ir saistīts ar problēmu risināšanu, lēmumu pieņemšanu, atvērtu domāšanu, personīgo efektivitāti. Indivīdi, kuriem raksturīgs šis stils, ir pašreflektīvi, apzināti meklē, novērtē un izmanto sev svarīgu informāciju, ir gatavi pielāgoties, ņemot vērā atgriezenisko saiti. Normatīvais identitātes stils ir saistīts ar fokusu uz stabilām kolektīvām vērtībām, kā reliģija, ģimene, etniskā piederība. Indivīdi, kuriem raksturīgs šis stils, internalizē citu autoritāšu izvīrītās vērtības, mērķus un standartus, viņiem ir nepieciešams atbalsts un apstiprinājums savas rīcības pareizībai. Viņiem raksturīga vajadzība justies droši, vajadzība pēc skaidrības un lietu norises kārtības, augsta paškontrolē un iekšējā apņemšanās īstenot tiem uzliktās gaidas un standartus (Berzonsky et al., 2013).

Difūzais identitātes stils nozīmē izvairīšanos no identitātes konfliktu risināšanas un lēmumu pieņemšanas tik ilgi, cik vien iespējams. Šis identitātes stils indivīdiem ir saistīts ar zemu pašapziņu un zemu kognitīvās noturības līmeni, neadaptīvām lēmumu pieņemšanas stratēģijām, disfunkcionālām kognitīvām stratēģijām, ko pamatā ietekmē emocijas (Berzonsky & Kuk, 2005), kā arī ar ārēju kontroles lokusu, ierobežotu paškontroli un problemātisku uzvedību (Berzonsky et al., 2013).

Identitātes attīstības process var sākties ar difūziju vai normatīvi. Šim agrīnām pozīcijām seko identitātes izpētes laiks, kas beidzas ar spēju definēt savu identitāti un saistības (Kroger et al., 2010). Pētījumi liecina, ka pusaudži vēlinos gados parasti spēj izmantot visas trīs sociāli kognitīvās stratēģijas, tomēr pastāv individuālas atšķirības, cik efektīvi un konsekventi kāda no stratēģijām tiek izmantota. Nespēja izveidot stabilu identitāti, neveiksmes un apjukums šajos meklējumos var veicināt depresiju, kauna izjūtu un izmisumu (Berzonsky et al., 2013). Pusaudžiem, kuriem izveidojusies neskaidra identitāte, ir raksturīgs apmulsums un distress (Wiley & Berman, 2012).

Identitātes attīstība ir saistīta ar indivīda psihosociāliem resursiem, kā pamatā ir apņēmīga mērķa izjūta un personīgā griba, kā arī kompetence efektīvi regulēt savu dzīvi. Pēc Eriksona uzskatiem, krīzi šajā psihosociālās attīstības fāzē izraisa vajadzība līdzsvarot personīgos un sociālos konfliktus, proti, nepieciešams rast kompromisu starp to, ko indivīds sagaida no sevis, un to, ko vide sagaida no indivīda (Eriksons, 1998). Tādējādi tieši pusaudžu vecumā indivīds sāk domāt par savu dzīves izvēli un koordinēt saskaņotu sevis sajūtu, ko ietver pārdomas par pagātņi, tagadni un nākotni (Fivush et al., 2011).

Aprakstot, skaidrojot un novērtējot savu pagātņi, indivīds veido interpretācijas rāmi savas pieredzes un sevis izpratnei (Fivush, 2007). Indivīda domas par sevi – reflektīvā domāšana *Kas es esmu?, Kāds es vēlos būt?, Kā mani uztver un pazīst citi?* – palīdz attīstīt un apzināt sevi (Hogg & Vaughan, 2014, kā minēts Ergün, 2020). Identitātei ir individuālas, kultūras un sociālās īpašības (Featherstone, 2000, kā minēts Ergün, 2020), jo identitātes attīstību ietekmē gan ģimene, gan sabiedrība kopumā (Lents, 2018), tādējādi identitāte gan pauž personību un sevi, gan simbolizē sabiedrību, kultūru un tautu (Kroger, 2003).

Naratīvā identitāte

Vairāki autori identitāti saista ar stāstījuma konstrukciju (Thompson et al., 2009), jo identitātes attīstības laikā apzināti vai neapzināti indivīdi konstruē paši savus naratīvus (McAdams, 2001). Indivīds domā, sapņo, mijiedarbojas un pieņem morālus lēmumus, pamatojoties uz savām stāstījuma struktūrām (Sarbin, 1986, kā minēts Ergün, 2020). Līdz pusaudžu vecumam indivīds pamatā stāstus uzkrāj, bet pēc tam sāk veidot savu paša stāstu (McAdams, 2001). Naratīvi tiek

izmantoti, lai izteiktu savu identitāti citiem (Fivush & Merrill, 2016), un citu naratīvi tiek izmantoti sevis izpratnei (Pratt & Fiese, 2004). Stāstījums tiek izmantots, lai atkārtotu savas pieredzes detaļas un lai gūtu pieredzes, kurām ir nozīme sevis izpratnē (piemēram, *Ko šī pieredze saka par mani?*), interpretāciju (McLean, 2008).

Lai gan visu veidu stāsti atstāj zināmu ietekmi kā uz stāstītāju, tā uz klausītāju, dzimtas stāsti ir ietekmīgāki identitātes veidošanā, salīdzinot ar stāstiem, kas nav saistīti ar ģimeni (Fivush et al., 2008). Tas tādēļ, ka tie veido paplašinātu sevis izjūtu jeb starppaaudžu Es, kas ne tikai pamato indivīda esamību, bet arī nodrošina plašāku kontekstu dzīves pieredzes un izaicinājumu izpratnei un risināšanai (Driessnack, 2017). Paaugstināta identitātes izjūta izpaužas lielākā pašpārliecinātībā, augstākā pašapziņā un lielākā apņēmībā pilnveidoties personīgi. To var saukt arī par “senču efektu” (Fisher et al., 2011).

Pusaudžiem, kuri zina un viegli stāsta starppaaudžu naratīvus un kuriem veidojas skaidrākas starppaaudžu saiknes, ir augstāks identitātes izpētes un pašcieņas līmenis, labāki izaugsmes un autonomijas rādītāji, kā arī mazāk izteiktas internalizētās un eksternalizētās uzvedības problēmas (Fivush et al., 2011). Tādējādi komunikatīvie ģimenes stāsti ir ļoti svarīgi identitātes un labklājības attīstībai (Fivush & Merrill, 2016).

Dzīvesspēks

Dzīvesspēks attiecas uz procesu, kā pārvarēt dažādu risku radītās negatīvās sekas un veiksmīgi tikt galā ar traumatisku pieredzi (Fergus & Zimmerman, 2005). Dzīvesspēks ietver apzinātus centienus virzīties uz priekšu, pozitīvā veidā integrēt nelabvēlīgas pieredzes gūto mācību rezultātus, kā arī dzīvesspēks ir spēja veiksmīgi pielāgoties un izmantot resursus labklājības uzturēšanai (Southwick et al., 2014). Dzīvesspēks ir atkarīgs no situācijas (Fergus & Zimmerman, 2005) un konkrētām problēmām (Southwick et al., 2014), tādēļ dzīvesspēku vislabāk definēt kā daudzsistēmisku dinamisku veiksmīgas pielāgošanās vai atveseļošanās procesu riska vai apdraudējuma gadījumā (Mesman et al., 2021). Turklāt papildus ir nozīme dzīvesspēka procesiem un sistēmām individuālā, sociālā un ekoloģiskā līmenī, arī neirobioloģiskiem procesiem un pašregulācijas prasmēm (Mesman et al., 2021).

Pētnieki ir identificējuši trīs dzīvesspēka modeļus – kompensējošs, aizsargājošs un izaicinājums (Fergus & Zimmerman, 2005) –, kuru pamatā ir skaidrojums, kā veicinošu faktoru ietekmē tiek novērsta risku negatīvā ietekme. Kompensācijas modeļi veicinošais faktors darbojas pretēji riska faktoram un nodrošina tiešu ietekmi uz gala rezultātu. Kompensācijas modeļi visbiežāk nozīmīgs resurss ir atbalsta personas, autoritātes vai piemēri, kam līdzināties un kas var palīdzēt līdzsvarot risku negatīvo ietekmi. Aizsargfaktora modeļa gadījumā pieejamie resursi samazina, novērš vai neitralizē riskus, kas rada negatīvu rezultātu. Nozīmīgs

aizsargfaktors pusaudžu vecumā ir vecāki vai citi nozīmīgi pieaugušie, kuri ir autoritātes vai piemērs pusaudžiem (Fergus & Zimmerman, 2005).

Ģimenes dzīvesspēks

Ģimenes dzīvesspēks tiek raksturots kā ģimenes funkcionālas sistēmas spēja izturēt un atgūties no saspringtiem dzīves izaicinājumiem. Ģimenes dzīvesspēka jēdziens aptver ne tikai atsevišķu ģimenes locekļu individuālās noturības resursus un stresa apstākļu pārvaldību, sloga uzņemšanos, bet arī personīgās un attiecību transformācijas un izaugsmes potenciālu, kas veidojas, pārvarot kopējas grūtības (Walsh, 2003). Grūtību un krīžu pārvarēšana var kļūt par iespēju ģimenei pārskatīt prioritātes, veicināt pašatklāsmes un uzlabot savstarpējās attiecības (Stinnett & DeFrain, 2002, kā minēts Walsh, 2003).

Ģimenes locekļu sadarbība un labklājība laika gaitā mainās, jo ģimenes mainās dzīves cikla laikā. Ģimenes dzīvesspēka pamatā ir dziļa pārliecība par spēju pārvarēt grūtības. Šī pozitīvā, uz nākotni vērstā nostāja maina uzmanību no tā, kas ģimenēm nav izdevies, uz to, kā tās var gūt panākumus. Lai nonāktu pie skatījuma, kas vērsti uz resursiem, ģimenes locekļiem nepieciešams gan dalīties ar informāciju, gan arī atklāt savas emocijas (Walsh, 2003).

Ģimenes dzīvesspēka veicināšanas centieni ir vērsti uz to, lai novērstu vai samazinātu disfunkciju un uzlabotu ģimenes darbību un individuālo labklājību (Luthar et al., 2000). Šādi centieni var dot labumu visiem ģimenes locekļiem, jo tie nostiprina attiecību saites un stiprina ģimenes vienotību. Ģimenes locekļi tiek mudināti dalīties savos stāstos par nelaimēm, bieži nojaucot klusuma vai noslēpuma sienas ap sāpīgiem vai apkaunojošiem jautājumiem, lai veidotu savstarpēju atbalstu un empātiju (Walsh, 2003).

Dzimtas stāstu saistība ar identitāti un dzīvesspēku

Dzimtas stāsti, kad tie tiek stāstīti un pārstāstīti, nosaka katras ģimenes emocionālās dzīves formu. Ģimenes, kas prasmīgi runā par emocionāli sarežģītiem notikumiem atvērtākā, integrētākā un saskaņotākā veidā, var palīdzēt bērniem piešķirt resursus, lai tiktu galā ar nepatīkamām pieredzēm un sniegtu prasmis tās atrisināt (Fivush et al., 2004). Tāpēc tas, kā indivīds stāsta par notikumu, norāda uz to, kā viņš to uztver, kas tiek likts šī stāsta priekšplānā. Identitāte, ko indivīds veido caur šo stāstu pašizpratni, būtiski ietekmē viņa psiholoģisko labklājību (Adler, 2012).

Šie stāsti ir īpaši svarīgi pusaudža gados, kad identitātes un emocionālā regulējuma jautājumi kļūst par galvenajiem. Ir pierādījumi, ka pusaudžiem, kuriem

stāsta paaudžu stāstus, kas ir bagāti ar starppaaudžu saiknēm un perspektīvu, ir augstāks dzīvesspēka līmenis (Fivush, Bohanek & Zaman, 2011). Tas, iespējams, ir saistīts ar sociālajiem procesiem, kas notiek ģimenēs, kuras stāsta par dzimtas vēsturi dažādos ikdienas rituālos un ģimenes tradīcijās (Fivush et al., 2008). Šie atklājumi liecina, ka individuālie stāstījuma *Es* tiek radīti ģimenēs un paaudzēs (Fivush et al., 2008).

Djūks (Duke, 2013) dzimtas stāstījumus ir iedalījis trīs formās: augošās dzimtas stāstījums, kur galvenais vēstījums ir par to, kā dzimta cauri paaudzēm vairo savu labklājību un kļūst arvien spēcīgāka; dilstošās dzimtas stāstījums – kā dzimta laika gaitā daudz ko ir zaudējusi; mainīgais dzimtas stāstījums, kas ietver stāstus gan par dzimtas veiksmēm, gan neveiksmēm, labiem un ne tik labiem notikumiem. Djūks uzskata, ka trešais stāstījums ir visveselīgākais, jo tas dod iespēju bērniem uzzināt, kā ģimene šīs grūtības risināja, kā tās pārvarēja (Duke, 2013). Šāda veida stāsti vairo bērnu dzīvesspēku – spēju adaptēties, “atsperties” un ātri atgūties pēc nelabvēlīgiem vai stresa notikumiem savā dzīvē (Bonanno et al., 2004). Atsevišķi pētnieki dzīvesspēku skaidro kā indivīda spēju izprast savu stāstu tā, ka tas rada iespēju, nevis ierobežo (Fitzhardinge, 2008). Jo vairāk bērni zina par savas dzimtas vēsturi, jo spēcīgāka ir viņu dzīves kontroles izjūta, jo augstāka ir viņu pašcieņa un jo veiksmīgāk, viņuprāt, viņu ģimenes funkcionē (Duke, 2013).

Aplūkojot teorētiskās atziņas un iepriekš veiktos pētījumus, kas apskata gan tēmas par dzimtas vēstures saistību ar identitātes veidošanos, gan arī tēmas par dzīvesspēku, jāatzīst, ka pētījumi psiholoģijā, kas izceļ dzimtas vēstures zināšanas, ir aizsākušies samērā nesen un pēdējos gados arvien vairāk nonāk pētnieku intereses lokā. Iepriekš veikti pētījumi dažādās valstīs parāda, ka pastāv nozīmīga saistība starp zināšanām par dzimtas vēsturi un identitātes veidošanos pusaudžiem. Tāpat ir pētījumi, kas norāda, ka labākas zināšanas par dzimtas vēsturi uzrāda augstāku stresa noturību, veicina pašefektivitāti un ir saistītas ar augstāku labbūtības līmeni pusaudžiem, ko zināmā mērā var attiecināt arī uz dzīvesspēka nozīmīgākajiem aspektiem.

Apkopojot teorētiskos konstruktus un līdzšinējās pētījumu atziņas, tiks izvirzīts pētījuma mērķis: noskaidrot, vai pastāv saistība starp zināšanām par dzimtas vēsturi un identitātes statusu un dzīvesspēku 16–19 gadus veciem pusaudžiem.

Pētījuma jautājumi:

Vai pastāv saistība starp zināšanām par dzimtas vēsturi un identitātes stilu un dzīvesspēku 16–19 gadus veciem pusaudžiem?

Cik lielā mērā zināšanas par dzimtas vēsturi un novērtējums par attiecībām ar vecākiem un vecvecākiem prognozē identitātes stilu un dzīvesspēku 16–19 gadus veciem pusaudžiem?

Vai dzīvesspēka iekšējiem resursiem ir mediatora efekts starp zināšanām par dzimtas vēsturi un informatīvo identitātes stilu?

Metode

Pētījuma dalībnieki

Pētījuma izlasi veido 110 abu dzimumu pusaudži (75% jeb 82 meitenes) vecumā no 16 līdz 19 gadiem ($M = 17,62$; $SD = 1,23$).

Respondentu sadalījums pa vecumgrupām izlasē: 25% ir 16 gadus veci, 25% – 17 gadus veci, 13% – 18 gadus veci un 37% – 19 gadus veci pusaudži.

Respondentu sadalījums pēc mācību iestādes: 8% mācās pamatskolā, 10% – profesionālajā izglītības iestādē, 59% – visdusskolā vai ģimnāzijā, 21% augstskolā, 2% norādīja, ka šobrīd nemācās.

Respondentu ģimenes demogrāfiskie dati – ar abiem bioloģiskajiem vecākiem šobrīd kopā dzīvo 47% respondentu, 37% dzīvo kopā ar vienu no bioloģiskajiem vecākiem (90% norādīja, ka dzīvo ar māti, 10% ar tēvu), 2% dzīvo ģimenē, kas nav bioloģiskā ģimene, pie viena vai abiem vecvecākiem dzīvo 1% respondentu, bet 13% dzīvo atsevišķi.

Instrumentārijs

Lai atbildētu uz pētījumā izvirzītajiem jautājumiem, tika izveidota anketa, kurā tika lūgts norādīt demogrāfiskos datus (vecums, dzimums, vai un kur šobrīd pusaudzis mācās, vai un ar ko šobrīd dzīvo kopā). Anketā tika iekļauts jautājums, kur pusaudžiem tika lūgts novērtēt līdzšinējās attiecības ar abu dzimumu vecākiem un vecvecākiem, atzīmējot atbilstošu vērtību skalā no 0 līdz 10, pieņemot, ka 0 nozīmē, ka ar šo cilvēku pusaudzim dzīvē nav bijušas nekādas attiecības, savukārt 10 norāda, ka attiecības ir ļoti labas.

Lai noteiktu zināšanas par dzimtas vēsturi, pētījuma gaitā tika tulkota un adaptēta Māršala Djūka 2008. gadā izveidotās “**Vai Tu zini**” aptaujas par dzimtas vēstures zināšanām oriģinālversija (*Do you know scale*, Duke, 2008). Aptauja sastāv no 20 apgalvojumiem, kas noskaidro repondenta informētību par dzimtas galvenajiem notikumiem: dzīvesvietām (piemēram, *Vai Tu zini, kur uzauga tava mamma?*), profesijām (piemēram, *Vai Tu zini dažus no darbiem, ko Tavi vecāki strādāja, kad viņi bija jauni?*), dažādiem notikumiem (piemēram, *Vai Tu zini dažas no mācībām, ko Tavi vecāki guva no labām vai sliktām dzīves pieredzēm?*), vecāku un vecvecāku dzīvesgājumu (piemēram, *Vai Tu zini, kā satikās kāds no Taviem vecvecākiem?*). Uz apgalvojumiem tiek atbildēts ar “Jā” vai “Nē”, kur katra “Jā” atbilde dod 1 punktu. Jo augstāks ir punktu skaits, jo labākas ir zināšanas par dzimtas vēsturi. Kronbaha alfa koeficients ir 0,74, kas ir pietiekams, lai šo aptauju izmantotu pētniecības nolūkos.

Identitātes izpētei tika izmantota **Identitātes stilu aptauja** (*Identity Style Inventory*, Berzonsky, 1992), kuru Latvijā 2010. gadā adaptējušas A. Stepiņa un I. Īzaka. Aptauja sastāv no 40 apgalvojumiem. Aptaujas dalībniekiem šie apgalvojumi jānovērtē, cik lielā mērā minētais apgalvojums atbilst indivīdam, izmantojot

Likerta skalu ar rangiem no 1 līdz 5, kur 1 ir “pilnībā neatbilst”, bet 5 – “pilnībā atbilst”. Aptauju veido 4 skalas, kur 3 norāda uz identitātes procesēšanas stiliem un 4 uz identitātes sasniegšanas statusu.

Dzīvesspēka noteikšanai tika izmantota **Dzīvesspēka aptauja** pieaugušajiem (*Resilience Scale of Adults*, Friborg et al., 2003), kuru Latvijā 2010. gadā adaptējusi Līga Sovere. Aptauja sastāv no 6 skalām jeb faktoriem. Tādi faktori kā sevis uztvere, nākotnes / plānotās nākotnes uztvere, strukturētais stils un sociālā kompetence ir saistīti ar indivīda personīgo kompetenci un veido tam piemītošos *iekšējos resursus*, savukārt citi faktori – ģimenes saskaņa un sociālie resursi – *ārējos resursus*. Kopā aptaujai ir 33 panti, kur katram pantam ir kopīgs sākums, bet panta nobeigums formulēts kā divi pretējas nozīmes apgalvojumi. Respondentam 7 punktu skalā ir jāatzīmē, kurš no pretēji formulētiem panta noslēguma apgalvojumiem viņam atbilst visvairāk. Augstāki dzīvesspēka rādītāji norāda uz augstākām dzīvesspēka izpausmēm. Veiktajā pētījumā Sevis uztveres skalas rādītāja Kronbaha alfa koeficients bija ļoti zems ($\alpha = 0,33$). Veicot padziļinātu šīs skalas rezultātu analīzi, tika konstatēts, ka, izņemot 29. pantu, skalas iekšējās saskaņotības rādītāju ir iespējams uzlabot ($\alpha = 0,74$, pārējo skalu iekšējās saskaņotības rādītājus skat. 1. tabulā). Tādēļ, lai pētījuma analīzē būtu iespējams izmantot visus Dzīvesspēka aptaujas skalu rādītājus, 29. pants netika iekļauts turpmākā rezultātu apstrādē.

Pētījuma procedūra

Aptauja tika sagatavota elektroniski, izmantojot *Question Pro* sistēmu. Aptauja aizpildīšanai bija pieejama no 07.04.2022. līdz 30.04.2022. Dalība aptaujā bija anonīma un brīvprātīga.

Datu apstrādei tika izmantota SPSS 28.00 versija. Pētījumā iegūtie dati tika apstrādāti atbilstoši katras aptaujas atslēgas nosacījumiem. Dati tika analizēti, izmantojot aprakstošās un secinošās statistikas rādītājus: korelāciju analīzi, regresiju analīzi.

Rezultāti

Aprakstošās statistikas rādītāji

Sākotnēji tika aprēķināti aptauju skalu iekšējās saskaņotības rādītāji (skat. 1. tabulu). Identitātes stilu aptaujas Informatīvā stila skalas un Normatīvā stila skalas Kronbaha alfa rādītāji ir virs 0,6, kas norāda uz salīdzinoši zemāku pantu iekšējo saskaņotību nekā abās pārējās Identitātes stilu aptaujas skalās (difūzais stils $\alpha = 0,77$ un sasniegtā identitāte $\alpha = 0,73$). Turpmāka šīs skalas rezultātu analīze un interpretācija šajā pētījumā jāveic piesardzīgi. Dzīvesspēka aptaujas skalu un “Vai Tu zini” aptaujas iekšējās saskaņotības rādītāji ir atbilstoši ($\alpha > 0,70$).

1. tabula. "Vai Tu zini", Identitātes stilu aptaujas un Dzīvēsspēka aptaujas aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji ($N = 110$)

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>K-S</i>	α
Zināšanas par dzimtas vēsturi	14,12	3,39	0,11*	0,74
<i>Identitātes stilu skalas:</i>				
Informatīvais stils	38,45	5,22	0,07	0,61
Normatīvais stils	28,64	5,42	0,08	0,65
Difūzais stils	29,69	6,44	0,07	0,77
Sasniegtā identitāte	33,43	6,58	0,06	0,73
<i>Dzīvēsspēka aptaujas faktori:</i>				
Sevis uztvere	19,99	5,84	0,08	0,71
Nākotnes uztvere	17,37	6,44	0,12**	0,88
Sociālā kompetence	24,54	6,63	0,07	0,71
Ģimenes saskaņa	27,85	6,83	0,08	0,80
Sociālie resursi	36,44	7,22	0,11**	0,81
Strukturētais stils	16,12	5,48	0,06	0,75

** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Veicot Kolmogorova–Smirnova testu, tika konstatēts, ka Zināšanu par dzimtas vēsturi aptaujas ($p < 0,05$), Dzīvēsspēka aptaujas Nākotnes uztveres ($p < 0,01$) un Sociālo resursu ($p < 0,01$) skalas datu empīriskais sadalījums neatbilst normālam sadalījumam, tāpēc tālākiem aprēķiniem saistību noteikšanai starp galvenajiem mainīgajiem tiks izmantots Spīrmena korelācijas koeficients. Skalu aprakstošās statistikas rādītāji – aritmētiskais vidējais (M), standartnovirze (SD) – attēloti 1. tabulā.

Zināšanu par dzimtas vēsturi saistību ar identitātes stilu un dzīvēsspēku pārbaude

Lai atbildētu uz pirmo pētījuma jautājumu “**Vai pastāv saistība starp zināšanām par dzimtas vēsturi un identitātes stilu un dzīvēsspēku 16–19 gadus veciem pusaudžiem?**”, tika aprēķināts Spīrmena korelācijas koeficients.

Iegūtie rezultāti (skat. 2. tabulu) norāda, ka pastāv statistiski nozīmīga korelācijas starp zināšanām par dzimtas vēsturi un visām identitātes stila skalām. Statistiski nozīmīga pozitīva korelācija ir starp zināšanām par dzimtas vēsturi un informatīvo stilu ($r_s = 0,34$, $p < 0,01$), normatīvo stilu ($r_s = 0,38$, $p < 0,01$) un sasniegto identitāti ($r_s = 0,37$, $p < 0,01$). Savukārt statistiski nozīmīga negatīva korelācija ir starp zināšanām par dzimtas vēsturi un difūzo identitātes stilu ($r_s = -0,28$, $p < 0,01$).

Aplūkojot iegūtos rezultātus, kas norāda uz saistību starp zināšanām par dzimtas vēsturi un dzīvēsspēka faktoriem, redzams, ka zināšanām par dzimtas vēsturi pastāv statistiski nozīmīga pozitīva korelācija ar šādiem dzīvēsspēka faktoriem:

2. tabula. Spīrmena korelācijas starp zināšanām par dzimtas vēsturi, identitātes stilu, dzīvespēku un attiecībām ar vecākiem un vecvecākiem ($N = 110$)

	Zināšanas par dzimtas vēsturi	Sevis uztvere	Nākotnes uztvere	Sociālā kompetence	Strukturētais stils	Sociālie resursi	Ģimenes saskaņa
Zināšanas par dzimtas vēsturi		0,27**	0,36**	0,35**	0,27**	0,17	0,33**
Informatīvais stils	0,34**	0,22*	0,22*	0,26**	0,12	0,24*	0,20*
Normatīvais stils	0,38**	0,27**	0,48**	0,19	0,31**	0,36**	0,45**
Difūzais stils	-0,28**	-0,60	-0,43**	-0,35**	-0,12	-0,22*	-0,58**
Sasniegtā identitāte	0,37**	0,43**	0,61**	0,25*	0,24*	0,30**	0,34**
Attiecības ar:							
māti		0,30**	0,21*	0,13	0,17	0,43**	0,61**
tēvu		0,17	0,09	0,11	0,08	0,30**	0,31**
mātes māti		0,21*	0,05	0,15	0,02	0,15	0,16
mātes tēvu		0,10	-0,02	0,16	0,11	-0,02	0,18
tēva māti		0,16	0,10	0,11	0,10	0,18	0,26**
tēva tēvu		0,14	0,11	0,08	0,14	0,21*	0,28**

** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

sevis uztvere ($r_s = 0,27$, $p < 0,01$), nākotnes uztvere ($r_s = 0,36$, $p < 0,01$), sociālā kompetence ($r_s = 0,35$, $p < 0,01$), ģimenes saskaņa ($r_s = 0,27$, $p < 0,01$) un strukturētais stils ($r_s = 0,33$, $p < 0,01$). Šajā pētījumā netika konstatēta statistiski nozīmīga saistība starp zināšanām par dzimtas vēsturi un dzīvespēka Sociālo resursu skalu.

Lai atbildētu uz otro pētījuma jautājumu “**Cik lielā mērā zināšanas par dzimtas vēsturi un novērtējums par attiecībām ar vecākiem un vecvecākiem prognozē identitātes stilu un dzīvespēku 16–19 gadus veciem pusaudžiem?**”, tika izmantota lineārās regresijas analīzes soļu metode. Veidojot regresijas analīzes soļu modeli, katram identitātes stilam un dzīvespēka faktoram kā neatkarīgie mainīgie tika iekļauti tikai tie mainīgie, kuri uzrādīja statistiski nozīmīgas korelācijas. Tika aprēķinātas arī korelācijas starp attiecībām ar vecākiem un vecvecākiem un identitātes stilu (skat. 3. tabulu), kur tika atklāts, ka indivīdiem, kuriem ir labākas attiecības ar mātes tēvu, ir arī augstāki rezultāti informatīvajā identitātes stilā ($r = 0,23$, $p < 0,05$), savukārt labākas attiecības ar tēva māti ir pozitīvi saistītas ar augstāku rezultātu normatīvajā identitātes stilā ($r = 0,24$, $p < 0,05$). Kā papildus neatkarīgie mainīgie tika kontrolēti dzimums un vecums.

No regresiju analīzes rezultātiem (skat. 4. tabulu) redzams, ka statistiski nozīmīgi informatīvā identitātes stila prognozētāji ir zināšanas par dzimtas vēsturi, kas pirmajā solī pozitīvi prognozē 15% ($R^2 = 0,15$, $F(1,110) = 19,83$, $p < 0,01$) šī stila variāciju, bet otrajā solī kopā ar vecumu 19% ($R^2 = 0,19$, $F(2,110) = 13,37$, $p < 0,01$)

3. tabula. Pīrsona korelācijas starp attiecībām ar vecākiem un vecvecākiem un identitātes stilu ($N = 110$)

	Informatīvais stils	Normatīvais stils	Difūzais stils	Sasniegtā identitāte
Attiecības ar:				
māti	0,09	0,14	-0,07	0,16
tēvu	0,02	0,10	-0,01	0,13
mātes māti	0,03	0,04	-0,01	-0,02
mātes tēvu	0,23*	0,12	-0,12	0,10
tēva māti	0,14	0,24*	-0,01	0,16
tēva tēvu	0,02	0,13	-0,02	0,09

* $p < 0,05$

informatīvā identitātes stila variāciju, savukārt dzimums un attiecības ar mātes tēvu nav nozīmīgi prognozētāji.

Statistiski nozīmīgi faktori (skat. 4. tabulu), kas pozitīvi prognozē normatīvo identitātes stilu pirmajā solī, ir zināšanas par dzimtas vēsturi, kas skaidro 16% ($R^2 = 0,16$, $F(1,110) = 20,30$, $p < 0,01$) šī stila variāciju. Otrajā solī, ja papildus tiek pievienots vecums, tad šie abi mainīgie kopā prognozē 23% ($R^2 = 0,23$, $F(2,110) = 16,36$, $p < 0,01$) normatīvā identitātes stila variāciju. Trešajā solī zināšanas par dzimtas vēsturi, vecums un attiecības ar tēva māti prognozē 27% ($R^2 = 0,27$, $F(3,110) = 12,92$, $p < 0,01$) šī stila variāciju. Dzimums nav nozīmīgs normatīvā identitātes stila prognozētājs.

Vienīgais statistiski nozīmīgais modelis, kas prognozē difūzo identitātes stilu, veidojas tajā gadījumā, ja kā neatkarīgais mainīgais ir zināšanas par dzimtas vēsturi (skat. 4. tabulu), kas negatīvi prognozē 9% ($R^2 = 0,09$, $F(1,110) = 10,23$, $p < 0,05$) difūzā identitātes stila variāciju.

Savukārt statistiski nozīmīgs modelis, kas skaidro sasniegto identitāti, ir zināšanas par dzimtas vēsturi, kas prognozē 17% ($R^2 = 0,17$, $F(1,110) = 22,23$, $p < 0,01$) sasniegtās identitātes variāciju. Vecums un dzimums neparādās kā nozīmīgi prognozētāji.

Lai izveidotu regresijas modeļus dzīvesspēka prognozēšanai, kopā ar zināšanām par dzimtas vēsturi kā neatkarīgie mainīgie tika iekļauti attiecību novērtējumi par vecākiem un vecvecākiem, sākotnēji aprēķinot korelācijas starp attiecībām ar vecākiem un vecvecākiem un dzīvesspēku (korelāciju analīzi skat. 2. tabulā).

Solū regresijas rezultāti parāda (skat. 5. tabulu), ka dzīvesspēka sevis uztveres faktoru visvairāk prognozē attiecības ar māti, kas pirmajā solī izskaidro 13% ($R^2 = 0,12$, $F(1,110) = 14,46$, $p < 0,01$) šīs skalas variāciju, bet otrajā solī, pievienojot zināšanas par dzimtas vēsturi, šie abi mainīgie kopā prognozē 19% ($R^2 = 0,17$, $F(2,110) = 10,65$, $p < 0,01$) sevis uztveres variāciju. Vecums un dzimums no statistiski nozīmīgiem regresijas modeļiem tiek izslēgti.

4. tabula Lineārās regresijas (*Stepwise*) analīzes rezultāti, prognozējot katru identitātes stilu ($N = 110$)

Atkarīgais mainīgais	Neatkarīgais mainīgais ²	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>R</i> ²	<i>F</i>
Informatīvais identitātes stils					0,19	13,37**
	Zināšanas par dzimtas vēsturi	0,59	0,13	0,38**		
	Vecums	0,90	0,37	0,21*		
Normatīvais identitātes stils					0,27	12,92**
	Zināšanas par dzimtas vēsturi	0,57	0,14	0,35**		
	Vecums	1,23	0,37	0,28**		
	Attiecības ar tēva māti	0,26	0,12	0,19*		
Difūzais identitātes stils					0,09	10,23*
	Zināšanas par dzimtas vēsturi	-0,56	0,18	-0,29**		
Sasniegtā identitāte					0,17	22,23**
	Zināšanas par dzimtas vēsturi	0,80	0,17	0,41**		

** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Dzīvesspēka nākotnes uztveres faktora statistiski nozīmīgs prognozētājs pirmajā solī ir zināšanas par dzimtas vēsturi, kas skaidro 15% ($R^2 = 0,15$, $F(1,110) = 19,51$, $p < 0,01$) šīs skalas variāciju, savukārt otrajā solī, pievienojot vecumu kā papildu neatkarīgo mainīgo, šie abi mainīgie kopā prognozē nākotnes uztveres 17% ($R^2 = 0,17$, $F(2,110) = 12,23$, $p < 0,01$) variāciju. Dzimums nav statistiski nozīmīgs prognozētājs šajā modelī.

Statistiski nozīmīgs modelis sociālās kompetences prognozēšanai veidojas, ja pirmajā solī kā neatkarīgais mainīgais ir zināšanas par dzimtas vēsturi, kas spēj prognozēt 12% ($R^2 = 0,12$, $F(1,110) = 14,88$, $p < 0,01$) šī faktora variāciju, savukārt otrajā solī, pieliekot dzimumu kā papildu neatkarīgo mainīgo, tie abi kopā prognozē 18% ($R^2 = 0,18$, $F(2,110) = 11,50$, $p < 0,01$) sociālās kompetences faktora variāciju. Vecums kā mainīgais neveido statistiski nozīmīgus regresijas modeļus.

Dzīvesspēka ģimenes saskaņas faktora statistiski nozīmīgs prognozētājs pirmajā solī ir attiecības ar māti, kas prognozē 37% ($R^2 = 0,37$, $F(1,110) = 64,63$, $p < 0,01$) šī faktora variāciju, savukārt otrajā solī kopā ar zināšanām par dzimtas vēsturi šie abi mainīgie kopā prognozē 41% ($R^2 = 0,41$, $F(2,110) = 37,03$, $p < 0,01$)

² atspoguļots pēdējais solis

ģimenes saskaņas faktora variāciju. Vecums un dzimums nav statistiski nozīmīgi prognozētāji šajā modelī.

Statistiski nozīmīgs mainīgais, kas vislabāk prognozē dzīvespēka sociālo resursu faktoru, ir attiecības ar māti (skat. 5. tabulu), kas prognozē 14% ($R^2 = 0,14$, $F(1,110) = 17,83$, $p < 0,01$) šī faktora variāciju, vecums un dzimums nav nozīmīgi prognozētāji šajā modelī.

Statistiski nozīmīgs dzīvespēka strukturētā stila faktora prognozētājs pirmajā solī ir zināšanas par dzimtas vēsturi, kas izskaidro 11% ($R^2 = 0,11$, $F(1,110) = 13,72$, $p < 0,01$) šī faktora variāciju, savukārt otrajā solī modelī tika iekļauts vecums, kas abi kopā izskaidro 16% ($R^2 = 0,16$, $F(2,110) = 9,83$, $p < 0,01$) atkarīgā mainīgā variāciju, savukārt dzimums nav statistiski nozīmīgs strukturētā stila faktora prognozētājs.

5. tabula. Lineārās regresijas (Stepwise) analīzes rezultāti, prognozējot katru dzīvespēka faktoru ($N = 110$)

Atkarīgais mainīgais	Neatkarīgais mainīgais ³	B	SE B	β	R^2	F
Sevis uztvere	Attiecības ar māti	1,00	0,29	0,31**	0,19	12,32**
	Zināšanas par dzimtas vēsturi	0,44	0,15	0,22**		
Nākotnes uztvere	Zināšanas par dzimtas vēsturi	0,73	0,17	0,38**	0,17	12,23**
	Vecums	0,95	0,46	0,18*		
Sociālā kompetence	Zināšanas par dzimtas vēsturi	0,78	0,18	0,40**	0,18	11,50**
	Dzimums	3,65	1,36	0,24**		
Strukturētais stils	Zināšanas par dzimtas vēsturi	0,53	0,14	0,33**	0,16	9,83**
	Vecums	0,92	0,40	0,21*		
Ģimenes saskaņa	Attiecības ar māti	2,21	0,27	0,58**	0,41	37,03**
	Zināšanas par dzimtas vēsturi	0,38	0,15	0,19*		
Sociālie resursi	Attiecības ar māti	1,51	0,36	0,38**	0,14	17,83**

** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

³ atspoguļots pēdējais solis

Dzīvesspēka iekšējo resursu kā mediatora starp zināšanām par dzimtas vēsturi un informatīvo identitātes stilu pārbaude

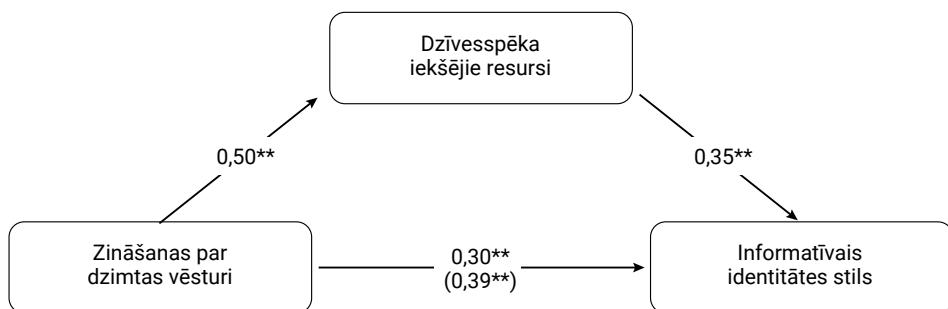
Lai atbildētu uz trešo pētījuma jautājumu “Vai dzīvesspēka iekšējiem resursiem ir mediatora efekts starp zināšanām par dzimtas vēsturi un informatīvo identitātes stilu?”, sākotnēji tika veiktas regresiju analīzes, kur rezultāti parāda (skat. 6. tabulu), ka mainīgā “zināšanas par dzimtas vēsturi” saistība ar informatīvo identitātes stilu kļūst vājāka, ja regresijas modelī tiek iekļauts dzīvesspēka iekšējo resursu skalu (Sevis uztvere, Nākotnes uztvere, Sociālā kompetence, Strukturētais stils) rādītājs, taču abos gadījumos tie ir statistiski nozīmīgi (3. modelī $\beta = 0,39, p < 0,01$ un 4. modelī $\beta = 0,30, p < 0,01$).

6. tabula. Regresijas analīžu rezultāti, prognozējot dzīvesspēka iekšējos resursus kā mediatoru starp zināšanām par dzimtas vēsturi un informatīvo identitātes stilu ($n = 110$)

Mediējošie mainīgie	B	SE B	β	R ²	F
1. Dzīvesspēka iekšējie resursi (AM)				0,24	34,82**
Zināšanas par dzimtas vēsturi (NM)	2,55	0,43	0,50**		
2. Informatīvais identitātes stils (AM)				0,12	14,51**
Dzīvesspēka iekšējie resursi (NM)	0,11	0,03	0,35**		
3. Informatīvais identitātes stils (AM)				0,15	19,83**
Zināšanas par dzimtas vēsturi (NM)	0,61	0,14	0,39**		
4. Informatīvais identitātes stils (AM)				0,17	12,33**
Dzīvesspēka iekšējie resursi (NM)	0,06	0,03	0,20*		
Zināšanas par dzimtas vēsturi (NM)	0,46	0,16	0,30**		

** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Piezīme. AM – atkarīgais mainīgais, NM – neatkarīgais mainīgais

** $p < 0,01$

Attēls. Mediatora efekts dzīvesspēka iekšējiem resursiem starp zināšanām par dzimtas vēsturi un informatīvo identitātes stilu.

Sobel testa rezultāti uzrāda daļēju mediatora efektu ($z = 2,59, p < 0,01$) dzīvesspēka iekšējo resursu rādītājam starp zināšanām par dzimtas vēsturi un informatīvo identitātes stilu (skat. attēlu).

No veiktajiem aprēķiniem izriet, ka dzīvesspēka iekšējiem resursiem ir daļējs mediatora efekts starp zināšanām par dzimtas vēsturi un informatīvo identitātes stilu, un tas ir statistiski nozīmīgs.

Diskusija

Pētījuma rezultāti liecina, ka pastāv saistība starp zināšanām par dzimtas vēsturi un identitātes stiliem un dzīvesspēku. Proti, tie pusaudži, kuri zināja vairāk par notikumiem savā dzimtā, uzrādīja augstākus rezultātus informatīvajā identitātes stilā, normatīvajā identitātes stilā un sasniegtajā identitātē.

Informatīvais identitātes stils ir saistīts ar uz problēmām vērstu risināšanu, lēmumu pieņemšanu, atvērtu domāšanu, personīgo efektivitāti (Berzonsky et al., 2013). Šajos meklējumos zināšanas par dzimtas vēsturi var būt nozīmīgs informācijas avots, kas var atklāt jaunu redzējumu, sniegt resursu vai rosināt pārdomas. Šajā periodā zināšanas par savas dzimtas vēsturi var tikt integrētas pusaudžu pašu identitātes veidošanā (Fivush et al., 2010), bagātinot pašam savu izpratni par notikumiem (Fivush et al., 2008).

Pusaudžiem, kuriem dominē normatīvais identitātes stils, ir raksturīgi risināt identitātes konfliktus, vairāk automātiski pakļaujoties citu nozīmīgu cilvēku cerībām un priekšrakstiem (Berzonsky & Kuk, 2005). Salīdzinoši automātiska vērtību un mērķu pārņemšana var sakņoties spēcīgās dzimtas tradīcijās, vērtībās, dzīves modeļos, kas tiek nodoti no paaudzes paaudzē, atstājot nosacīti mazāk telpas individuāliem sevis meklējumiem, proti, to, kas mēs esam, lielā mērā nosaka pieredze un tas, kā šī pieredze tiek saprasta (Pasupathi & Adler, 2021) un arī pārņemta.

Pozitīva saistība tika atklāta arī starp zināšanām par dzimtas vēsturi un sasniegto identitāti. Sasniegtā identitāte norāda, ka pusaudžim ir izdevies veiksmīgā un veselīgā veidā izveidot autonomiju no pamatģimenes. Kā norāda Haidons, veiksmīgai identitātes attīstībai nepieciešama gan psiholoģiska autonomija, gan ģimeniska tuvība, ko iespējams sasniegt, atklājot personīgas vērtības un vienlaikus uzturot tuvas saites ar ģimeni un dzimtu (Haydon, 2010).

Savukārt tiem pusaudžiem, kuriem ir ierobežotas zināšanas par savas dzimtas vēstures notikumiem, bija izteiktāka difūzā identitāte jeb identitātes apjukums. Iespējams, ka šajā gadījumā var runāt par nepietiekami adaptīvu diferenciācijas veidu, proti, nepietiekamu iesaisti, kad pusaudzis ir fiziski vai emocionāli atsvešinājies, norobežojies no savas pamatģimenes vai arī kad šādās ģimenēs nav izveidojušās ciešas un siltas saites starp ģimenes locekļiem (kā minēts Haydon, 2010).

Tāpat tika konstatēts, ka pusaudži, kuri labāk zina savas dzimtas vēsturi, pauž pozitīvāku iekšējo pārliecību par savām spējām risināt dažādus dzīves uzdevumus gan šobrīd, gan nākotnē. Kā norādīts iepriekš veiktā pētījumā, pusaudži, kuri spēj izstāstīt stāstus, izmantojot savu vecāku skatījumu – vecāku domas un emocijas –, uzrādīja augstāku identitātes attīstības un dzīvesspēka līmeni (Merill & Fivush, 2016). Tas saskan arī ar šajā pētījumā secināto, ka pusaudži, kuri zina dažādus dzimtas notikumus, uzrāda labākus dzīvesspēka un identitātes rādītājus.

Pusaudži, kuri labāk zina savas dzimtas vēsturi, norāda arī uz labākām un saskanīgākām attiecībām ģimenē. Šie secinājumi apstiprina iepriekš veikto pētījumu atziņas, ka kopīgas pagātnes apzināšanās veicina tuvības un piederības izjūtu. Dzimtas vēstures noskaidrošana var būt sevis izzināšanas vingrinājums ar pozitīvām sekām, kas var ietekmēt pašidentitāti, pārliecību un uzskatus (McLean et al., 2020). Šajā pētījumā tik konstatēts, ka zināšanas par dzimtas vēsturi nav nozīmīgi saistītas ar pusaudžu sociālo kompetenci, proti, neatkarīgi no tā, vai pusaudzis zināja vai nezināja pietiekami daudz par savas dzimtas notikumiem, tas neietekmēja to, cik veiksmīgi viņam izdodas izveidot attiecības vai lūgt atbalstu tuviniekiem grūtību pārvarēšanai.

No visiem četriem identitātes stiliem, zināšanām par dzimtas vēsturi vislielākais prognozes īpatsvars ir sasniegtajai identitātei, bet vismazākais – difūzajai identitātei. Tas norāda, ka, iespējams, attiecībā uz difūzo identitāti ir daudz vairāk citu blakus faktoru nekā pētījumā ietvertajiem, piemēram, vienaudžu un draugu loka ietekme.

Savas personīgās identitātes definēšana, gatavība risināt šodienas un nākotnes uzdevumus ir viens no svarīgākajiem pusaudžu vecumposma uzdevumiem (McAdam, 2001), ko apliecina arī šī pētījuma rezultāti, proti, informatīvo identitātes stilu prognozē zināšanas par dzimtas vēsturi un vecums. Tas norāda, ka, kļūstot vecākam un zinošākam par notikumiem savā dzimtā, arvien aktīvāka kļūst savas identitātes meklēšana, jo dzimtas stāsti veido labāku izpratni par sevi un sekmē autonomiju (Pratt & Fiese, 2004).

Dzimtas tradīciju izzināšana ir saistīta ar apņemšanos līdzināties līdzīgām vērtībām un pieņemt līdzīgas tradīcijas (Hammond, 2001, kā minēts Haydon, 2010). To šajā pētījumā apliecina rezultāti: normatīvo identitātes stilu prognozē vecums, zināšanas par dzimtas vēsturi un attiecības ar tēva māti, proti, pieaugot, saglabājot labas attiecības ar tēva māti un zinot vairāk par savas dzimtas vēsturi, pusaudzis daudz ciešāk identificējas ar savu dzimtu un caur tās vērtību prizmu meklē savu identitāti.

Zināšanas par dzimtas vēsturi prognozē dzīvesspēka faktoros, kas saistīti ar iekšējiem resursiem. Zināšanas par dzimtas vēsturi un attiecības ar māti prognozē sevis uztveri, respektīvi, tie pusaudži, kuri pozitīvāk novērtēja savas prasmes tikt galā ar šī brīža grūtībām, norādīja uz labākām attiecībām ar māti un vairāk zināja par savu dzimtu. Savukārt zināšanas par dzimtas vēsturi un vecums prognozē

strukturēto stilu un nākotnes uztveri, kas liecina, ka labākas prasmes izveidot un plānot ikdienas rutīnu, tāpat kā augstāka pārlicība par savām spējām risināt iespējamās nākotnes grūtības pieaug līdz ar vecumu un zināšanām par savu dzimtu. Pētījumā iegūtie rezultāti parādīja, ka sociālo kompetenci prognozē zināšanas par dzimtas vēsturi un attiecības ar māti, – prasme veidot attiecības labāka ir tieši meitenēm, kuras zināja vairāk par savu dzimtu. Kā norādīts iepriekš veiktā pētījumā (Chen, 2021, kā minēts Mesman et al., 2021), labākas starppersonu attiecības bija saistītas ar augstāku dzīvesspēka līmeni, jo nozīmīgu personisku notikumu stāsti ir saistīti ar psiholoģisko labklājību. Dzīvesspēka ārējo resursu faktoru – ģimenes saskaņu – prognozē zināšanas par dzimtas vēsturi un attiecības ar māti, kas norāda uz to, ka pusaudži, kuriem izveidojušās labākas attiecības ar māti un kuri zina stāstīt vairāk par savu dzimtu, savu ģimeni vērtē kā saskanīgāku. Attiecības ar māti ir vienīgais nozīmīgais sociālo resursu faktora prognozētājs, kas norāda, ka grūtās situācijās spēja lūgt līdzcilvēku atbalstu ir tiem pusaudžiem, kuriem ir izveidojušās labākas attiecības ar māti, tas varētu būt skaidrojams ar pozitīvā pieredzē balstītu apgūtu prasmi. Attiecības ar vecvecākiem un tēvu šajā pētījumā neparādījās kā nozīmīgs dzīvesspēka prognozētājs.

No ieriekš minētā izriet, ka daudz būtiskāka nozīme identitātes veidošanās procesā un dzīvesspēka resursu atīstībā ir informācijai, ko indivīds izzina par savu ģimeni, dzimtu, bet ne tik daudz tam, kādas pusaudža vērtējumā ir viņa attiecības ar vecākiem un vecvecākiem.

Šajā pētījumā tika noskaidrots, ka dzīvesspēka iekšējiem resursiem ir daļējs mediators efekts starp zināšanām par dzimtas vēsturi un informatīvo stilu. Tas nozīmē – ja pusaudžiem, kuri labi pārzina savas dzimtas notikumus, tiek stiprināta kompetence un prasmes grūtību pārvarēšanai, tad tiek pastarpināti veicināta arī identitātes attīstība caur sevis izzināšanu un apzinātiem meklējumiem. Kā norāda citi autori, personīgās identitātes meklējumos pusaudži piedzīvo dažādu stresu un trauksmi, atkārtoti izpētot savas stiprās puses, prasmes, vērtības, uzskatus un jūtas (Arnett, 2015). Un tieši stresa pārvarēšana ir viena no prasmēm, kas ir būtiska dzīvesspēka kontekstā, proti, spēja noteikt prioritātes savām fiziskajām un emocionālajām vajadzībām. Tikpat svarīga ir indivīda atbalsta sistēma, kas var palīdzēt tikt galā ar grūtībām (Rice, 2022).

Šajā pētījumā iegūtie rezultāti apstiprina citu pētījumu rezultātus, ka zināšanām par dzimtas vēsturi ir nozīmīga saistība ar indentitātes veidošanos, savukārt uzskats par to, kā zināšanas par dzimtas vēsturi ietekmē dzīvesspēku, vēl joprojām ir maz izpētīts. Lai arī savas dzimtas vēstures izpēte arī Latvijā piedzīvo lielu popularitāti, tās psiholoģiskie aspekti praktiski nav pētīti nevienā vecumgrupā, tādēļ uzsāktais darbs būtu jāturpina, lai saprastu, kādu papildu resursu tas spēj dot pusaudžiem viņu attīstības procesā un ģimenei kopumā.

Šajā pētījumā iegūtās atziņas var izmantot ģimenē, vecākiem veidojot atklātākas un reflektīvākas sarunas ar saviem bērniem ne tikai par ikdienas notikumiem,

bet arī par savu pieredzi cauri laikam un paaudzēs piedzīvoto, paužot savu redzējumu un atziņas par to. Šajā pētījumā iegūtie rezultāti vedina domāt, ka šādas sarunas ne tikai par ģimenes pozitīvajiem notikumiem, bet arī par grūtībām nozīmīgi ietekmē pusaudžu sevis apzināšanos un palīdz rast atbildes uz svarīgiem dzīves jautājumiem. Savas dzimtas vēstures izzināšana var kalpot arī kā savu resursu apzināšanās uzdevums pusaudžiem, ko pusaudžu konsultācijās var izmantot psihologi un sociālie darbinieki. Tāpat pētījumā atklātais, līdzīgi kā tas jau ticis izcelts iepriekš veiktos pētījumos pasaulē, mudina dzimtas vēstures izzināšanai pievērsties arī skolās, integrējot dzimtas notikumu izzināšanu dažādu priekšmetu, piemēram, vēstures, apguvei vai pat veltot tam atsevišķu interešu izglītības grupu. Atsevišķs virziens, kur izvērst pētījumu, ir par to, vai zināšanas par dzimtas vēsturi ietekmē arī pusaudžu pašvērtējumu, emocionālo labbūtību, internalizēto un eksternalizēto uzzvedību.

Pētījuma ierobežojumi ir saistīti ar to, ka pētījumā tika izmantoti pusaudžu pašnovērtējumi par attiecībām ar vecākiem un vecvecākiem, tomēr, lai gūtu pilnīgāku priekšstatu par attiecību kvalitātes dažādiem aspektiem, turpmākos pētījumos būtu ieteicams ietvert plašāku aptauju, kas spēj raksturot dažādas attiecību perspektīvas. Tāpat jāņem vērā, ka aptaujas aizpildīšana notika digitālajā vidē, kur nav iespējams kontrolēt, cik patiesi indivīdi sniedz savas atbildes un cik uzmanīgi seko instrukcijām.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

- Adler, J. M., Chin, E. D., Kolisetty, A. P., & Oltmanns, T. F. (2012). The distinguishing characteristics of narrative identity in adults with features of borderline personality disorder: an empirical investigation. *J Pers Disord*, 26(4), 498–512.
- Arnett, J. J. (2015). Identity development from adolescence to emerging adulthood: What we know and (especially) don't know. *The Oxford handbook of identity development*, 53–64.
- Berzonsky, M. D. (1992). *Identity Style Inventory (ISI-3): Revised version*. Unpublished measure, Department of Psychology, State University of New York, Cortland, NY.
- Berzonsky, M. D., & Kuk, L. S. (2005). Identity style, psychosocial maturity, and academic performance. *Personality and individual differences*, 39(1), 235–247.
- Berzonsky, M. D., Soenens, B., Luyckx, K., Smits, I., Papini, D. R., & Goossens, L. (2013). Development and validation of the revised Identity Style Inventory (ISI-5): factor structure, reliability, and validity. *Psychol Assess*, 25(3), 893–904.
- Bonanno, G. A., Papa, A., & O'Neill, K. (2001). Loss and human resilience. *Applied & Preventive Psychology*, 10(3), 193–206.
- Driessnack, M. (2017). "Who Are You From?": *The Importance of Family Stories*. PPCNP-BC Research Article Find in PubMed.
- Duke, M. P. (2013). The stories that bind us: What are those 20 questions? *Huffpost*, https://www.huffpost.com/entry/the-stories-that-bind-us-_b_2918975
- Duke, M. P., & Lazarus, A., & Fivush, R. (2008). Knowledge of family history as a clinically useful index of psychological well-being and prognosis: A brief report. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 45(2), 268–272.

- Ergün, N. (2020). Identity development: Narrative identity and intergenerational narrative identity. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(4), 455–475.
- Eriksons, E. H. (1998). *Identitāte: jaunība un krīze*. Rīga: Jumava.
- Fergus, S., & Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent resilience: a framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annu Rev Public Health*, 26, 399–419.
- Fitzhardinge, H. (2008). Adoption, resilience and the importance of stories: The making of a film about teenage adoptees. *Adoption and Fostering*, 32(1), 58–68.
- Fivush, R. (2007). Maternal reminiscing style and children's developing understanding of self and emotion. *Clinical Social Work Journal*, 35(1), 37–46.
- Fivush, R., Bohanek, J. G., & Duke, M. P. (2008). The self in time: Subjective perspective and intergenerational history. In: F. Sani (Ed.), *Continuity and self* (pp. 131–143). New York, NY: Psychology Press.
- Fivush, R., Bohanek, J., Robertson, R., & Duke, M. (2004). Family Narratives and the Development of Children's Emotional Well-Being. In: M. W. Pratt & B. H. Fiese (Eds.), *Family stories and the life course: Across time and generations* (pp. 55–76). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Fivush, R., Bohanek, J. G., & Zaman, W. (2011). Personal and intergenerational narratives in relation to adolescents' well-being. *The Development of Autobiographical Reasoning in Adolescence and Beyond*, 131, 45–57.
- Fivush, R., Duke, M. P., Candler, C. H., & Bohanek, J. G. (2010). The power of family history in adolescent identity and well-being. <https://ncph.org>
- Fivush, R., & Merrill, N. (2016). An ecological systems approach to family narrative. *Memory studies*, 9(3), 305–315.
- Friborg, O., Barlaug, D., Martinussen, M., Rosenvinge, J. H., & Hjemdal, O. (2005). Resilience in relation to personality and intelligence. *International Journal in Psychiatric Research*, 14(1), 29–42.
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J. H., & Martinussen, M. (2003). A new rating scale for adult resilience: what are the central protective resources behind healthy adjustment? *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 12(2), 65–76.
- Haraldsson, K. G., & McLean, K. C. (2021). "My Story is Not My Own": A Qualitative Analysis of Personal and Collective Continuity. *Qualitative Psychology*, 9(1), 97–110.
- Haydon, C. G. (2010). *The Relationship Between Identity Development and Family History Knowledge* (Doctoral dissertation, Brigham Young University, unpublished).
- Kroger, J. (2003). Identity development during adolescence. In: G. R. Adams & M. D. Berzonsky (Eds.), *Blackwell handbook of adolescence* (pp 205–226). Blackwell Publishing.
- Kroger, J., Martinussen, M., & Marica, J. E. (2010). Identity status change during adolescence and young adulthood: A meta-analysis. *Journal of adolescence*, 33(5), 683–698.
- Lents, N. (2018, January 29). *The Meaning and Meaninglessness of Genealogy Researching our family background is all the rage, but what does it all mean?* www.Psychologytoday.com
- Ludvigsen, A., & Parnham, J. (2004). Searching for siblings: The motivations and experiences of adults seeking contact with adopted siblings. *Adoption and Fostering*, 28(4), 50–59.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). Research on resilience: Response to commentaries. *Child development*, 71(3), 573–575.
- Luyckx, K., Schwartz, S. J., Berzonsky, M. D., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Smits, I., & Goossens, L. (2008). Capturing ruminative exploration: Extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of Research in Personality*, 42, 58–82.

- Maurya, R. (2016). Use of Family Narratives as a Tool of Effective Parenting. *The International Journal of Indian Psychology*, 3(25), 348–396.
- McAdams, D. P. (2001). The Psychology of Life Stories. *Review of General Psychology*, 5(2), 100–122.
- McLean, K. C. (2008). Stories of the young and the old: Personal continuity and narrative identity. *Developmental Psychology*, 44(1), 254.
- McLean, K. C., Syed, M., Pasupathi, M., Adler, J. M., Dunlop, W. L., Drustrup, D., Fivush, R., Graci, M. E., Lilgendahl, J. P., Lodi-Smith, J., McAdams, D. P., & McCoy, T. P. (2020). The empirical structure of narrative identity: The initial Big Three. *Journal of Personality and Social Psychology*, 119(4), 920–944.
- Merck, C., Topcu, M. N., & Hirst, W. (2016). Collective mental time travel: Creating a shared future through our shared past. *Memory Studies*, 9(3), 284–294.
- Merrill, N., & Fivush, R. (2016). Intergenerational narratives and identity across development. *Developmental Review*, 40, 72–92.
- Merrill, N., Gallo, E., & Fivush, R. (2015). Gender differences in family dinnertime conversations. *Discourse Processes*, 52(7), 533–558.
- Mesman, E., Vreeker, A., & Hillegers, M. (2021). Resilience and mental health in children and adolescents: an update of the recent literature and future directions. *Current opinion in psychiatry*, 34(6), 586.
- Nicolson, P. (2018). Family trees, selfies and our search for identity. *The psychologist*, 31, 28–32.
- Pasupathi, M., & Adler, J. M. (2021). Narrative, identity, and the life story: Structural and process approaches. In: J. Rauthmann (Ed.), *Handbook of personality dynamics and processes* (pp. 387–403). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-813995-0.00016-9>
- Pratt, M. W., & Fiese, B. H. (2004). *Family stories and the life course: Across time and generations*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Reese, E., & Fivush, R. (2008). The development of collective remembering. *Memory*, 16(3), 201–212.
- Rice, A. (2022). *Resilient Kids: Strengthening Your Child from the Inside Out*. www.healthline.com
- Scabini, E., & Manzi, C. (2011) Family Processes and Identity. In: Schwartz, S., Luyckx, K. and Vignoles, V. (eds.), *Handbook of Identity Theory and Research* (pp. 565–584). New York: Springer.
- Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European journal of psychotraumatology*, 5(1), 25338.
- Thompson, B., Kellas, J. K., Soliz, J., Thompson, J., Epp, A., & Schrodt, P. (2009). Family legacies: Constructing individual and family identity through intergenerational storytelling. *Narrative Inquiry*, 19(1), 106–134.
- Walsh, F. (2003). Family resilience: A framework for clinical practice. *Family process*, 42(1), 1–18.
- Wiley, R. E., & Berman, S. L. (2012). The relationships among caregiver and adolescent identity status, identity distress and psychological adjustment. *Journal of adolescence*, 35(5), 1203–1213.
- Zaman, W., & Fivush, R. (2011). When my mom was a little girl...: Gender differences in adolescents' intergenerational and personal stories. *Journal of Research on Adolescence*, 21(3), 703–716.